

RİSKLERİ VE VAATLERİYLE SOL POPÜLİZM

Hasan Faruk USLU*

ÖZ

Sol popülizm tartışmaları yeni olmamakla birlikte, çağdaş dünyada neoliberalizmin krizi ile birlikte yeniden canlanmıştır. Sağ popülist iktidarlar ve liderlerin seçim başarıları karşısında, seçmenleri popülist bir strateji ile sola döndürme umudunu ifade eden günümüz sol popülizmi, barındırdığı umutlar kadar riskleri ile de dikkat çekmektedir. Bu çalışma teori ve pratikteki örneklerine eğilerek, günümüz sol popülizm tartışmalarının eleştirel bir muhasebesini yapmaktadır. Söylemsel olarak müesses nizam ile halk karşıtlığını oligarşi ile halk karşıtlığına çevirmeye çalışmakla ve daha kapsayıcı ve eşitlikçi bir popülizm kurgulamakla birlikte, solun popülizme içkin olduğu düşünülen otoriterlik, kişiselleşmiş dikey karakterli liderlik, anti-çoğulculuk, anti-kurumsalcılık ve anti-demokratik özellikleri ile başa çıkıp çıkamayacağı pek de net değildir.

Anahtar Kelimeler: Sol, popülizm, neoliberalizm, popülist moment.

LEFT POPULISM WITH ITS PERILS AND PROMISES

ABSTRACT

Although it is not new, the debate on the left populism has accelerated with the crisis of neoliberalism. Facing the electoral successes of right-wing governments and leaders, the left populism which expresses a hope to win electorates to the Left, is remarkable not only with its promises but also its perils. This study critically review the left populism debate by focusing its theoretical and practical cases. Although it discursively builds a more inclusionary and egalitarian populism through diverting the dichotomy from establishment and people towards oligarchy and people, it is not clear whether the left may cope with the characteristics that are thought as inherent to populism such as being authoritarian, anti-plural, anti-institutional, anti-democratic and vertical/personalized leadership.

Keywords: Left, populism, neoliberalism, populist moment.

Atf Bilgisi: USLU, H. F., “Riskleri ve Vaatleriyle Sol Popülizm”, İMGELEM, 3 (5): 255-271.

Citation Information: USLU, H. F., “Left Populism with Its Perils and Promises”, İMGELEM, 3 (5): 255-271.

GİRİŞ

Son yılların en cezbedici kavramlarından birinin popülizm olduğuna şüphe yok. 20. yüzyıl boyunca “sanayileşmiş ülkelerin artık geride bıraktığı, daha az gelişmiş olanlara özgü” bir siyaset türü olarak ele alınan popülizm olgusu (Balta ve Özel, 2018: 100), 21. yüzyılın başlıca siyasi kavramlarından biri haline gelmiştir (Mudde ve Kaltwasser, 2019: 11). Uzun yıllardır popülizmin nasıl tanımlanması gerektiği üzerindeki tartışmaların günümüzdeki canlılığı

* Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, Erzurum/Türkiye.

ORCID Number: 0000-0002-7130-3020, E-posta: hasan.uslu@atauni.edu.tr

Araştırma Makalesi/Research Article.

Başvuru/Received: 19.11.2019

Kabul/Accepted: 25.11.2019

dikkat çekici olsa da, kavramın üzerinde uzlaşılan bir tanımı henüz mevcut değildir. Son yıllarda tanımsal çeşitliliğin “popülizmin siyaset temelli tanımları (siyasal strateji (Weyland, 2001), tarz (Moffitt, 2016), söylem (Laclau, 2007) veya ideoloji (Mudde ve Kaltwasser, 2019)” lehine azalma eğilimi gösterdiği düşünülse de (Sözen, 2017: 10), popülizmi açıklamaya çalışan yaklaşımların güçlü/zayıf yönleri (Mudde ve Kaltwasser, 2019; Weyland, 2001; Laclau, 2007); temelde popülizmin siyasal, sosyo-ekonomik veyahut kültürel bir olgu olup olmadığı (Weyland, 2001; Sözen, 2017; Yılmaz, 2017); ortaya çıkma nedenleri olarak talep-temelli ya da arz-temelli etkenlerin ağırlığı (Inglehart ve Norris, 2016); iktidarda ve muhalefette popülizmin farklı olup olmadığı ve hatta iktidarda popülizm yapılıp yapılamayacağı (bkz. Sözen, 2017); mevcudiyeti ve seçim başarıları üzerinde pek az tartışmanın olduğu sağ popülizm ve liderleri ile sol görüşe sempati duyanların nasıl mukabele edebileceği ve bu çerçevede sol popülizmin yararlı olup olmadığı (Mouffe, 2018; Fassin, 2018); liderlik ile popülizm arasındaki ilişkinin bağlamsal olup olmadığı (Mudde ve Kaltwasser, 2019; Taggart, 2000; Barr, 2009) ve popülizmin demokratikleştirici etkisinin olup olmadığı (Müller, 2017) üzerindeki tartışmaların devam ettiği görülmektedir (Uslu, 2019: 5685).

Elinizdeki çalışma bu kavramsal tartışmalara uzun uzadıya girmeden popülizmi bir kaç temel noktadaki vurgusu itibariyle ele almaktadır. İlk ve öncelikle popülizm toplumu iki karşıt kamp arasında (genellikle saf halka karşı yozlaşmış seçkinler) çatışmacı bir şekilde ele alır. Müesses nizam karşıtlığı söylemi ile “sıra dışı” bir aktörün saf halkın çıkarlarını ve özelemlerini bünyesinde otantik bir şekilde barındırdığı bu söyleme eşlik eder. İkinci olarak vurgulanması gereken özellik, popülist liderin takipçileri ile olan ilişkisinde yerleşik kurumlar dolayımı olmadan “doğrudan ve plebisiter” bir iletişimi ön plana çıkardığıdır. Bu doğrudan ve plebisiter bir şekilde kurulan iletişim, ancak ve ancak halkının otantik temsiliyetine haiz bir liderin milli/ulusal iradeyi yansıtacağı ve toplum adına konuşabileceğini düşündürür (Selçuk, 2016: 574). Zira Wiles’e (aktaran Toprak, 1992: 5) göre de popülizmin en temel iddialarından biri “faziletin basit, olağan halkta ve onun ortak kolektif geleneklerinde yaşadığıdır”. Bu nedenle faziletin kendisinde yaşadığı sıradan, olağan halkın sesinin sisteme kurumsal bir dolayım veya araçından geçmeden aktarılması gerekir. Liderler işte bu noktada adeta olağan halkın organik bir temsilcisi gibi kendilerini kurgular.

2017 yılında Cambridge Sözlüğü tarafından yılın sözcüğü seçildiği iddia edilen popülizm (Mudde, 2017; Balta ve Özel, 2018: 103) çoğunlukla aşırı sağ ile ilişkili olarak

düşünülmüştür. Mudde'ye göre (2017) popülist sağ görüşler çoğunlukla popülizmi otoriterlik ve yerlilik gibi diğer kavramlarla birlikte ele almakta ve zihinlerimizde bu ilişkiyi birlikte düşünmemize neden olmaktadır. Her ne kadar popülizm tarihsel süreçte de daha çok sağ kanat görüşler ile birlikte düşünülmüşse de, son yıllarda gittikçe artan bir şekilde sol popülizmin varlığı, başarı şansı ve pratik örnekleri üzerindeki çalışmalar gözden kaçmamaktadır. Elinizdeki çalışma sol popülizm kavramı üzerindeki bu tartışmaların hem tarihsel hem de güncel muhasebesini, hem teori hem de pratikteki örneklerine gerekli önemi vermeye çalışarak ortaya koymaktadır. Bu amaçla, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, sol popülizm kavramının nasıl ele alınabileceği, tarihsel süreçte geçirdiği değişimler ile birlikte esas olarak günümüz dünyasındaki kavram üzerinde canlı bir şekilde devam eden teorik ve pratik tartışmalar ele alınacaktır. Bu çerçevede, sol popülizmin barındırdığı umutlar kadar risklerinin de dikkat çekici olduğu düşüncesi, bu çalışmanın temel iddiası olarak değerlendirilebilir. Zira belirli sol düşünce ve fikirler ile popülizme ait olduğu düşünülen bir takım açmazların, özellikle iktidardaki sol popülizm uygulamaları göz önüne alındığında, ciddi bir gerilim içerisinde olabileceğini hem teorik hem de pratikte gözlemlemek mümkündür.

Sol ve Popülizm

Geleneksel sol açısından yaklaşıldığı noktada “anti-entelektüel referansları”, “sınıflararası işbirliği çağrıları”, “genellikle lider temelli bir dikey örgütlenme modeli benimsemeleri” ve “ideolojik olarak amorf bir yapıya sahip olması” gibi özellikleri nedeniyle popülizme bir şüphe ile yaklaşılmaktadır. (Klasik/Ortodoks) Marksizm açısından ele alındığında, popülizm oldukça “sıra dışı/uçta ve tehlikeli” olarak görünmektedir. “Zamanla üstesinden gelinecek hareketler” olarak Marksistler tarafından tarihin ve kapitalist toplumun marjınlarında/kenarlarında değerlendirilmiştir. Aynı zamanda Marksistlere göre popülizm bir tehlike olarak da anlaşılmalıdır. Zira popülistler Marksistler açısından olanaksız görülen, kendilerince bir özgürleştirme sözü vermektedirler. Marksizme göre temeldeki toplumsal yapı kapitalizm ise ve bu yapının temelinde proleteryanın burjuvazi tarafından sömürsü (burjuvazinin yaratılan artı değere el koyması) söz konusu ise, sadece bu sorunu çözmeye muktedir olan hareketler toplumu özgürleştirecektir. Aksine toplumsal yapının temelinde “müesses nizam ile halk” karşıtlığını yerleştirmiş bir hareket, başka bir ifade ile popülizm, burjuvazi ile proleterya arasındaki mücadeleyi bulandıracığından, zorunlu olarak “gerici” olarak değerlendirilmelidir (Thomassen, 2016: 169). Yine March'ın (2007: 66) da vurguladığı gibi Marksist-Leninist düşüncenin “devrime adanmış öncü bir parti eliyle komünist

toplumsallaşma” vurguları (halkı eğitmek ve değiştirmek anlamında) açıkça anti-popülisttir. Zira popülistler halkı eğitmek ve/veya değiştirmek istemezler. Aksine, onlar sıradan insanın ferasetinin (sağduyusunun) iyi bir siyasetin temeli olduğunu söylerler. Mudde ve Kaltwasser (2019: 47) tarafından oldukça güçlü bir seçkinci özü olduğu düşünülen Marksist-Leninist düşünce Komünist Parti’yi halkın öncüsü ilan etmiş ve partinin halkı takip etmesi yerine halka liderlik etmesini beraberinde getirmiştir. Ek olarak doktriner bir takım meseleler üzerindeki aşırı meşguliyet, solun bir strateji olarak popülist uygulamalarını da sınırlamaktadır. Tüm bu şüpheli ve anti-popülist olduğu düşünülen özelliklerine rağmen, kimi düşünürler yine de sol ile popülizm arasında bir takım yakınlıklar bulunabileceğine dikkat çekiyorlar. Popülist söylemdeki “anti-elitizm”, “kapsayıcı/içerici vurgular” ve “daha çok refah vaadi” sol ile popülizm arasındaki kesişimler olarak ele alınmaktadır. Hatta kimi düşünürler sosyalizmin doğası gereği popülist olduğunu öne sürmektedir. 20. yy. sınıf mücadelesini halka doğru genişletmeye çalışan sosyalist partilerin doğal olarak popülist olduğu düşünülür. Bir örnek vermek gerekirse, Laclau’ya göre sosyalizm “popülizmin en yüksek formu” olarak değerlendirilebilir (alıntılayan March, 2007: 65).

Sol popülizm denince genellikle akla, Latin Amerika’da Chavez, Morales, Correa ve Kirchner’ler gelirken, Avrupa’da ise özellikle SYRİZA, PODEMOS, Fransız INSOUmise bu tarz bir yaklaşımın temsilcileri olarak değerlendirilmektedir. Hatta zaman zaman, Corbyn ve Sanders da (her ne kadar kendileri bu tanım yerine daha çok demokratik sosyalizm ifadesini kullansalar da) bu sol popülizm ailesine yerleştirilmektedir. Sol popülizmin tanımını yapmak kolay olmasa da, aşağıdaki satırlar bu yönde bir çaba olarak değerlendirilebilir:

Peki, sol popülizm nedir? Sol popülistler ideolojilerinin temelini “erdemli halk, yoz elitler” karşıtlıklarını koydukları için, doktriner saflık ve sınıf bilinci ile daha az ilgilendikleri için, daha lider temelli örgütsel özellikler gösterdikleri için “popülist”; eşitlik ve günümüzün temel sorunu olarak ekonomik eşitsizlik üzerine vurgularından dolayı da “sol”cudurlar (March, 2007: 66).

Her ne kadar yukarıdaki satırlar sol ile popülizmin bir arada ele alınabileceğini düşündürse de, bu ilişkinin pürüzsüz olduğunu iddia etmek kolay değildir. Özellikle solun ideolojik amaçları ile popülizmin barındırdığı seçmenlere yönelik tavizleri masnetmek çoğu zaman ciddi gerilimleri de beraberinde getirmektedir (Hamid, 2018). Benzer bir şekilde aşırı sağ popülizm ile mücadele etmenin bir yolu olarak da faydacı amaçlarla desteklenen sol popülizm çağrılarının, “hegemonik” bir pozisyon elde

edebilmek uğruna, toplumdaki hâkim ve popüler düşüncelere uyum sağlama çabası son yıllarda çok fazla tartışılan ırkçılık, milliyetçilik ve göçmen karşıtlığı gibi konuları da bir dereceye kadar kucaklamasını beraberinde getirebilecektir (Sierra, 2018). Seçim kazanmak umudu için takınılan popülist tavır çoğu zaman sol görüşlerin ideolojik öncelikleri (özgürleştirici, genişletici ve kapsayıcı/içerici vurguları) etkilemektedir. Birkaç örnek vermek gerekirse, SYRIZA'nın kemer sıkma politikalarını uygulayıp, mültecilere yönelik olumsuz tavırları; PODEMOS'un Katalonya bağımsızlık mücadelesine destek vermeyi reddetmesi; Melenchon'un İslamofobi ve milliyetçiliğe karşı verdiği tavizler ile Almanya'da Aufstehen hareketinin Die Linke'nin göçmen kontrolü meslesine muhalefetine bitirmek istemesi özellikle sol görüşlüler tarafından ciddi bir şekilde eleştirilmektedir (Sierra, 2018).

Sol Popülizm Kavramının ve Örneklerinin Tarihsel Evrimi

Sol idealler ve fikirler ile popülizm arasında bir yakınlık bulunup bulunamayacağı düşüncesi pek yeni sayılmaz. “Solcular ve popülistler dost olabilirler mi?” sorusu ile başladığı kısa değerlendirme yazısında, Anton Jäger (2019) Kuzey Amerikan tarihine bakarak tartışmayı derinleştirmeye çalışmaktadır. 1890'lar ve 1900'ler göz önüne alındıkça, Jäger Kuzey Amerikan popülistleri ile solcularının birçok konuda uzlaştıklarını belirtir. Amerika'nın ilk Sosyalist Partisi'nin Halkçı (Popülist) partinin Demokratlar ile birleşmesinden rahatsızlık duyan bir grup popülist tarafından kurulduğunu ve özellikle kırsal alanlarda çiftçi-işçi ittifakları eliyle başarılı olduğunu vurgulamaktadır. Mudde ve Kaltwasser'in (2019: 34-5) ifadeleriyle Kuzey Amerika geç 19. ve erken 20. yüzyılın başlarında “*bozkır (prairie) popülizm*”in yeşerdiği alan olarak değerlendirilebilir. Demiryolu ağının genişletilmesi ve gümüş para basılması gibi önemli toplumsal ve iktisadi değişimler kırsal kesimleri sert bir biçimde etkilemiş ve popülist duyguları kıtanın her yerine yaymıştır. Zamanın bozkır popülistleri “halk”ı çiftçiler, özellikle de küçük toprak sahipleri, üreten ve temiz insanlar olarak betimlerken, seçkinleri ise “hiçbir şey üretmeyen buna karşın yüksek faizli krediler aracılığıyla çiftçilerin mallarını gasp eden, bankacılar ve siyasetçiler olarak tanımlamaktaydı (Mudde ve Kalwasser, 2019: 35). Avrupalı Sosyal Demokratların aksine, popülizm Amerika'da kırsal bir miras üzerine kurulmuş (özellikle düşen pamuk fiyatları ve artan kırsal borç dikkat çekicidir) ancak zamanla ağırlık merkezi proletaryaya ve kentsel unsurlara kaymıştır (Jäger, 2019).

Soğuk Savaş bağlamında, komünizm karşıtı hareketin içerisinde popülizm Amerika’da daha sağ bir karakter kazanmış olmakla birlikte, 21. yüzyılda *Occupy Wall Street* (Wall Street’i İşgal Et) hareketi ile yeniden sol temalar eşliğinde belirmiştir. Wall Street’i İşgal Et hareketi, George W. Bush zamanında başlatılan ve Barack Obama döneminde devam eden hükümetin bankacılık sektörünü kurtarmasına şiddetli bir muhalefet geliştirmiştir. “Biz %99’uz” söylemi ile tüm Amerikan halkı adına konuştuğunu dile getirerek, “yüzde 1’lik” yozlaşmış seçkinlere ve onların hükümetler ile arasındaki güçlü bağlara solcu bir protesto olarak karşı çıkmıştır. Zamanla, özellikle merkezi bir liderliğinin ve yapılanmasının olmaması gibi nedenlerle, İşgal Et hareketi sarsılmaya başlamıştır (Mudde ve Kalwasser, 2019: 39-40).

Amerikan Halkçı (*Popülist*) parti deneyiminden bu yana, sol kanat popülizmin Latin Amerika siyasetinin merkezinde olduğu düşünülmektedir (Karavasilis, 2018). Mudde ve Kalwasser’in (2019: 40-45) değerlendirmelerini takip ederek, popülizmin Latin Amerika bağlamında üç farklı dalgada ele alınması mümkün görünmektedir. 1929’da Büyük Buhran ile başlayıp, 1960’ların sonundaki bürokratik otoriter rejimlerin yükselişine dek süren ilk dalgada, “işçi sınıfı” yerine “halk” üzerine kurulu bir siyasi dilin varlığı dikkat çekicidir. Özellikle Arjantin’de Vargas ve Brezilya’da Peron gibi liderlerin başını çektiği bu popülizm anlayışı tüm Latin Amerika halklarının ortak bir kimliğe sahip olduğunu ve emperyalist güçlerin müdahalesini kınayan *Americanismo* ideolojisine sıkı sıkıya sarılmışlardır. Bu ilk dalga popülizm temiz halk ve yozlaşmış seçkinler karşıtlığını, “köylüler ve işçilerden oluşan erdemliler topluluğuna” karşı “ithal ikameci sanayileşme modeline karşı olan ve emperyalist güçlerle birlikte hareket eden ulusal oligarşi” olarak kurguladı. İkinci dalga ise 1990’ların başında ortaya çıkan ve Arjantin’de Carlos Menem, Brezilya’da Fernando Collor de Mello gibi liderlerle özdeşleşen popülizmin neoliberal fikirleri benimsediği görülmektedir. Katı neoliberal reformları uygulamak için IMF ile işbirliğini önemseyen bu popülist liderler, ari halka karşı yozlaşmış seçkinleri “güçlü devletin varlığından yana ve piyasanın gelişmesine karşı olan siyasi aktörler” olarak söylemsel bir ton tutturmuşlardır.

Üçüncü dalga popülizm ise, özellikle sosyalist fikirleri kullanmaya eğilimli olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası sol kanat popülizm örnekleri olarak “Arjantinde Kirchner yönetimi (2003-2015), Venezuela’da Hugo Chavez (1999-2013) ve Nicolas Maduro (2013-), Ekvador’da Rafael Correa (2007-2017) ve Bolivya’da Evo Morales (2006-

2019) sayılmaktadır (Finchelstein, 2019b: 144). Üçüncü dalga popülist liderler kendilerini serbest piyasa ile mücadele eden, yoksullar için gerçek bir ilerleme getirecek radikal solcular olarak sunmuşlardır. Bu dalganın popülist liderleri neoliberal yeniden yapılanmadan kaynaklanan oldukça yüksek sosyo-ekonomik eşitsizliği azaltmak için kapsayıcı bir halk kavramı geliştirmiştir: dışlanan ve ayrımcılığa uğrayan herkes.

Avrupa bağlamında popülizmin görece kısıtlı bir varoluşa sahip olduğu düşünülür. Her ne kadar Rus popülizmi (Narodniki hareketi) – çarlık Rusya’sında köylü halkın karşılaştığı zorluklara bir yanıt olarak ortaya çıkan, köylüleri hem ağalıktan hem de tarımın ticarileşmesinden korumaya amaçlayan ancak genel olarak kentli aydınların küçük kültürel bir hareketi olarak kaldığı düşünülen (Mudde ve Kalwasser, 2019: 46) - tarihsel açıdan popülizmin en erken örneklerinden biri olarak değerlendirilse de, Avrupa tarihinde popülizm Kuzey Amerika ve Latin Amerika ile karşılaştırıldığında daha az ele alınmış ve büyük ölçüde sağcı olarak kalmıştır. Buna karşın 21. yüzyıl sol popülizmin Avrupa’da (özellikle Avrupa’nın çeperlerinde) ivme kazandığı bir dönem olmuştur. İktisadi krizler Yunanistan’da radikal Sol Koalisyonu olan *SYRIZA*’yı doğururken, İspanya’da *Öfkeliler*’in (Indignados) protestoları yeni bir parti olan *Yapabiliriz*’in (PODEMOS) doğumuna yol açmıştır. *SYRIZA* için seçkinler daha çok *Troika* (Avrupa Komisyonu, Avrupa Merkez Bankası ve IMF) iken, *PODEMOS* açısından ulusal siyasi seçkinleri aşağılamak için kullanılan “la casta”dır. (Mudde ve Kaltwasser, 2019: 51).

Bir bütün olarak bakıldığında, çiftçiler-köylüler mirası üzerinden işçi sınıfını temele alarak ilerleyen sol popülizm söylemi, son yıllarda ise işçi sınıfını tamamen dışlamadan çok daha geniş ve popüler kesimlere açılmayı ve toplumsal tabanını geleneksel sol vurgulardan daha geniş halk kesimlerine açmaya çalışmaktadır. Yer yer gerilim de yaratan bu stratejik amaç, kapitalizmin sadece işçi sınıfına değil, bir avuç azınlık olarak değerlendirilen seçkinler haricindeki tüm halka zarar verdiğini söylemeye çalışmaktadır.

Günümüz Sol Popülizm Tartışmalarının Toplumsal Bağlamı

Sol popülizm kavramının tarihsel evrimini ele aldığımız bir önceki bölümde, sol popülizm tartışmalarının pek de yeni olmadığını vurgulamıştık. Ancak günümüzde sol popülizm lehine tavır alan birçok düşünürün dile getirdiği nokta ise, belirli bir tarihsel/toplumsal bağlamın oluşmuş olmasının sol popülist bir stratejinin uygulanmasının imkânını artırmış olmasıdır. Genel açıdan yaklaşıncı 1980 sonrası kapitalizmin hegemonik formasyonu (birikim rejimi olarak fordizmden post-fordizme

geçiş, kuralsızlaştırma (deregülasyon), özelleştirmeler, serbestleşme vs. uygulamalarının yaygınlaşması) hem materyal hem de psikolojik açıdan “prekarya” denilen bir grup yarattı ve gelir adaletsizliğini artırdı. Inglehart ve Norris (2016) işçilerin prekerleşmesinin, refah devleti güvenlik ağlarının zayıflamasının ve neoliberal kemer sıkma uygulamalarının yaygınlaşmasının hem sağ hem de sol kanat düşünceler açısından müesses nizam karşıtlığı duygularını kaçınılmaz olarak oluşturduğunu düşünmektedir. Agustin ve Briziarelli (2018: 284) bu bağlamı “varoluşsal güvencesizlik” olarak tanımlamakta ve “yerleşik düzenin reddinin siyasal bir radikallikten çok varoluşsal bir zorunluluk olarak okunmasını” önermektedir.

Bora da (2019) kapitalizmin bu tarihsel formasyonun yarattığı “prekerleşme” süreci ile sol popülizmin irtibatını önemli bulan düşünürlerden biri olarak dikkat çekmektedir (aktaran Mut, 2018). Bora (2019) günümüzde popülist sol politikanın “sınıfsal dayanağının ve ‘momentinin’ bu kavram etrafında düğümlendiğinin” altını çizmektedir. “Sadece istihdam rejimi bakımından değil duygulanımsal bakımdan da atomize olmuş, ‘dağılmış’, seyyarlaşmış, geleneksel sınıf örgütlenmelerinin kapsama alanına giremeyen” bu yeni sınıfa sol popülizmin bir şekilde ulaşabilmesinin zaruretine dikkat çeker. Uzunca bir alıntı yapma pahasına, Bora bu ilişkiye hem bir imkân hem de tehlike olarak düşünmekte, ancak kesinlikle ciddiye alınması gerektiğini vurgulamaktadır:

Prekarizasyon (aşırı esnek ve güvencesiz istihdam) olgusuyla sol popülizmin irtibatı önemli bence. Prekarizasyon, kapitalizmin emek ve istihdam süreçlerini azami esnekleştiren, parça parça eden yapısını anlatıyor. Staj, yarı zamanlı iş, kısa süreli sözleşme, sık sık iş değiştirme ve işsizliğin bir karambolünün hâkim olduğu bir yapı bu. Bu yapı içinde emekçilerin sosyal varlıkları da dağılıyor, parçalanıyor, örgütlenmek zorlaşıyor. Yeni esnek örgütlenme biçimleri lâzım. Popülizmin bir alternatif olarak tartışılması, bence bu dağınıklıkla da alakalı. Zira popülizm, örgütlü topluluklardan ziyade dağınık “kitlelere” hitap eder.

Sol popülizmin imkânı da burada, riski de. “Çözülmüş”, “dağınık” kitlelere soldan hitap etmeye elverişlidir. Ajitasyona, manen güçlendirmeye elverişlidir. Adı üstünde, popülerleşme kabiliyetini işaret eder. Fakat hep karizmatik lider odaklı olmak, çoğulculuğu çiğneyen bir “halk” toptancılığı, indirgeyici şemalarla politik içerikleri geçiştirmek gibi tarihsel zaafı da baki. Yine de, bu zaafını sorgulayarak, imkânlarının ciddiye alınması gerektiğini düşünüyorum.

Komünizmin çökmesi ile birlikte, şu dört temel nedenden dolayı, March (2007: 67) Avrupa’lı sol popülistlere alan açıldığını iddia ediyor: a) kömünizmin çöküşünün doktriner ve organize sosyalizm anlayışını zayıflattığını, b) geleneksel sosyal demokrat partilerin sağa kayarak, müesses nizamın bir parçası haline gelmeleri, c) AB’nin genişlemesinin üye devletlerde yarattığı güvencesizlik ve d) 1990’ların artmakta olan anti-kapitalist düşünceleri.

Sonuç olarak, Cohen’in de (2019) belirttiği gibi, sol popülizm kuramcılarının Avrupa ve ABD’deki çağdaş popülizmin “neoliberal hiper-küreselci hegemonyanın krizine, yerleşik partilerin savunduğu kemer sıkma politikalarına ve bu sürecin yarattığı demokrasi ve dayanışmacı açığa” bir cevap olarak düşünceleri açısından haklı olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu tarihsel/toplumsal bağlam içerisinde gittikçe güçlenen sağ kanat rakipleri ile mücadele etme noktasında ve sağ kanat bir popülist stratejinin destekçilerini sol kanat bir popülist stratejiye kazanmaları hususunda sadece teorik değil pratikte de sol popülizm bir alan yaratmalıdır. Her ne kadar ele alınan bağlama dair düşünceleri belirli bir dereceye kadar gerçekliğe tekabül etse de, yine de sol popülizmin hem kuramsal hem de pratik uygulamalarında “popülizme içkin olduğu” düşünülen sıkıntıları aşp, aşamayacağı oldukça hararetli bir tartışmanın konusu olmaya devam etmektedir.

Çağdaş Sol Popülizmin Teori Ve Pratikteki Temsilcileri

Sol popülizm lehine akademik çalışmaların liderliğini üstlenen ve adeta bu düşüncenin organik bir aydını olarak ele alınabilecek Chantal Mouffe, son kitabı olan “For a Left Populism” (İletişim Yayınları tarafından *Sol Popülizm* olarak 2019 yılında Türkçe’ye kazandırılmıştır) çalışmasında uzun yıllardır bilinen (yer yer kuramsal, ancak çoğu zaman siyasal) görüşlerini tekrarlamış ve sol popülizme olan ihtiyacın oldukça hayati olduğunu vurgulamıştır. Mouffe’un düşüncelerinin çerçevesini oluşturan siyasal teşhişlerini/tanılarını Didier Fassin’in (2019) ayak izlerini takip ederek özetlemek gerekirse; Mouffe’a göre bir süredir “elitler ile halk” karşıtlığının söylemsel bir strateji ile kurulduğu “popülist zamanlar/anlardan” geçmekteyiz. Bu popülist zamanlar 1980’lerde sosyal demokrat refah devleti modelinin yerine geçen neoliberal hegemonyanın bir süredir yaşamakta olduğu krizinin ürünüdür. Mouffe’a göre, bu kriz liberal ilkeler olan özgürlük ve hukukun üstünlüğünün, demokratik ilkeler olan eşitlik ve halk egemenliğinden koptuğu, halihazırda “post-demokrasi” denen döneme denk

düŒer. Sol bu süreçte tarihi iki hata yapmıştır: aşırı bir sınıf vurgusu/özcülüğü yapması yeni toplumsal hareketlere nüfuz edemesine yol açmış ve merkezde bir uzlaşma yaratmaya yönelik üçüncü yolcu girişimleri toplumsal çatışma ile gerilimlere yer bırakmayan “post-siyaset” üretmiştir. Post-demokrasi diye adlandırılan süreç ile (toplumsal adaletin zayıflaması ile temsile duyulan güvensizlik) post-siyasetin (sol/sağ ayırımının içinin boşalması) birleşimi, halkın hoşnutsuzluklarına bir cevap ve neoliberal hegemonyaya bir alternatif olarak popülizme yol açmıştır. İşte bu noktada Mouffe sol popülizmi liberalizm ile demokrasiyi yeniden eklemleyerek “yeni bir hegemonya” oluşturmak için çağırılmaktadır. Bu noktada Mouffe, Fassin (2019) de dediğı gibi “popülizmi (sol) hegemonik bir model uygulamaya koymak için bir atlama taşı” olarak görmektedir. Başka bir ifade ile söylersek, popülizm Mouffe’ta “uzun dönemli bir strateji için kısa dönemli bir taktik” gibi ele alınmaktadır. Popülizm araç, radikal demokrasi ise amaçtır

Popülizm literatürünün belirli bir kısmında Marine Le Pen, Donald Trump, Nigel Farage, Victor Orban gibi liderler Alexis Tsipras ve Pablo Iglesias ile birlikte ele alınmakta ve aralarındaki farklara pek de değinilmeden, hepsinin birden demokrasinin ortak düşmanları olarak etiketlenmekte olduğı dikkat çekmektedir. Agustin ve Briziarelli’nin (2018, s. 285) “indirgemeci perspektif” olarak adlandırdığı bu tarz çalışmalar bu liderleri “illiberal demokrasinin temsilcileri, müesses nizam karşıtları ve yabancı/aykırı figürler” olarak ele almaktadır. Ancak sol popülizm lehine tavır alan düşünürler açıkça bu tarz bir popülizmin sağ kanat versiyonundan daha olumlu özellikler taşıdığını düşünmektedir. Sol popülizm ile ilgili genel bir algı, diğere popülizmlere göre, solun “daha kapsayıcı, daha ilerici, sosyo-ekonomik meseleleri dile getirmeye daha eğilimli ve daha popülist/halkçı” olduğı yönündedir (March, 2017: 283). Sağ kanat popülizmlerin genellikle “yabancı düşmanlığı” temelinde dışlayıcı olduğı ve söylemlerinde “halk” imgesini kurarlarken daha çok halkı “etnik bir şekilde anlaşılan millet” olarak değerlendirdikleri, diğere yandan ise sol kanat popülistlerin daha “kapsayıcı” ve söylemlerinin temelindeki halk imgesinin de “ezilenler, mazlumlar, göçmenler ve kaybedenleri” çağrıştırdığı vurgulanmaktadır (Thomassen, 2016: 171). Müesses nizam karşıtlığı temelinde ele alındığında da, sağ popülizmin devletin morfolojisini/biçimini/yapısını temel olarak gözden geçirmeden, öncelikli olarak devlet iktidarını oluşturan grubu (düzenin kurucuları olarak siyasal seçkinleri) değiştirmeye yönelikken; sol popülizmin sivil ve siyasal toplumdaki toplumsal ilişkileri (üretim

süreci, mülkiyet ilişkileri ve egemenlik gibi) topyekün yeniden kurma hedefinde olduğu vurgulanarak, daha radikal bir yönelime sahip olduğu düşünülmektedir (Agustin ve Briziarelli, 2018: 285, 291). Bu açıdan yaklaşıldığında, sol popülizmi özellikle aşırı sağcıların ve sağ popülistlerin liberal demokrasiye verdiği zararı telafi edebilecek yegane yaklaşım olarak değerlendirenlerin sayısı hiç de az değildir. Ancak Weyland'a göre böyle bir çıkarım yapmak, özellikle Latin Amerika örnekleri göz önüne alındığında, pek de isabetle gözükmemektedir. Zira Weyland (2013: 21) popülizmin sol versiyonun da sağ versiyonu gibi demokrasiye bir tehdit olduğunu, hatta sol kanadının demokrasiye Latin Amerika'da daha çok tehdit yarattığını ileri sürmektedir. Düşünüme göre, sol kanat popülist başkanların sağ kanat popülist başkanlara göre daha ciddi bir tehdit olarak görünmesinin en temel sebebi “niyetlerinden öte, sahip oldukları kapasitelerinden” dolaydır. Weyland (2013: 27) Latin Amerika bağlamında gözlemlerini dört temel faktöre dayandırmaktadır: İlkin ve öncelikle, sağ popülizmin geçici (genellikle kriz güdümlü) bir destek tabanına sahip olmasına rağmen, sol popülizmin, enformel sektör de göz önüne alındığında, daha kalıcı temelleri olduğunu düşünmektedir. İkinci olarak, ilginç bir argümanla, Weyland neoliberalizmin (özelleştirmelerin liderleri, bütçe disiplinin de patronajı kısıtladığı) piyasa ve özel şahıslar lehine devlet iktidarı kapasitesini zayıflatmasının, sağ popülist liderlerin iktidarlarına bir müdahale olarak görürken, sol popülist liderlerin devlet müdahalesini savunuyor olmalarının onlara ek bir takım iktidar kaynağı sunduğunu ileri sürer. Devamında, Weyland neoliberalizmin sağ popülist liderleri demokrasi adına yapılan/yapılacak uluslararası baskıya daha açık hale getirirken, ekonomik milliyetçiliğe yaslanan sol popülist liderlerin bu tip baskılardan kaçındıklarını vurgular. Son olarak ise, sağ popülist liderlerin birbirlerinden ayrı hareket ettiklerini, ancak sol popülistlerin ulusaşırı, daha koordine bir grup olarak göründüklerini eklemektedir. Finchelstein (2019a) ise, sol popülist çağrılarının sonuçta “Hugo Chavez gibi bir lidere olan ihtiyaca vurgu yaptıklarını” düşünmekte ve Mouffe'un Latin Amerika sol kanat popülistlerinin “yolsuzluk, baskı ve hatta diktatörlük” tecrübeleri üzerinde sessiz kalmasını manidar bulup, eleştirmektedir. Benzer bir şekilde, Didier Fassin de (2019) Mouffe'un son kitabında Chavez, Morales ve Correa gibi sol popülist liderleri hiç anmamasını dikkat çekici bulmaktadır. Fassin'e göre, Chavez imajının zaman içerisinde zayıflaması, Morales'in iktidarını bırakmamak için direnmesi, Correa'nın otoriter tarzı ve Christina Kirchner döneminin yolsuzluk skandalları büyük ihtimalle Mouffe'un bu tercihiye yol

açmaktadır. Fassin bu gözlemine dayanarak, sol popülizm açısından oldukça hayati bir soru olan “popülist olarak iktidara yürümek ile popülist olarak yönetmek” arasındaki ilişkinin oldukça karmaşık sorular barındırdığını, Mouffe’un ilgisini Avrupa ile sınırlamasının (SYRİZA hariç Avrupa’lı popülistlerin henüz iktidarda popülizm tecrübe etmedikleri göz önüne alınınca) pek de masum görünmediğini vurgulamaktadır. Sonuçta, Mouffe’un son tahlilde sol popülizm açısından “iktidarı nasıl elde edebiliriz” sorusuna yoğunlaşırken, sol popülizm eleştirmenlerinin ise “iktidarda sol popülist yönetim tarzına” vurgu yaptıkları ortaya çıkmaktadır (Harcourt 2019).

Çağdaş Sol Popülizmin Teori Ve Pratikteki Açmazları Ve Eleştirileri

Sol popülizm lehine tavır alan düşünürler, Mouffe’un tarihsel bir bağlam olarak düşündüğü popülist momentte solun günümüz sağ popülizm temsilcilerinin yaptığı gibi popülist bir siyaset tarzı kurgulayarak iktidara ulaşabilecekleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu anlayışta içkin bir şekilde var olan varsayım ise, solun sağ popülistlere destek veren halkı bir şekilde kazanacağı ve Eric Fassin’in ifadeleriyle (2018: 8) “aynı halkın bir kıyıda (yani bir popülizmden) diğerine savrulacağına ve taraf değiştirecekleri umuduyla aşırı sağ seçmenlerle flört etmenin faydalı olacağına” inanmalarındır. Diğer yandan sol popülizmin eleştirileri ise temelde “solun popülizm mantık ve stratejisindeki içkin otoriterlikten kaçınamayacağına” dikkat çekmektedir (Cohen, 2019). Temeldeki bu sıkıntılı noktaya ek olarak, sol popülist söylem, strateji ve mantığın problemleri görünen özelliklerini analitik olarak sıralamak çalışmanın bu noktasında yararlı olacaktır.

İlkin ve öncelikle popülist bir söylemin temel vurgusu olan “biz ve onlar” ayrımının “anti-demokratik” doğası sol popülistler için karşılanması gereken bir sorun olarak durmaktadır (Cohen, 2019). Her ne kadar sol popülizm yanlısı düşünürler “Biz %99’uz” söyleminin işaret ettiği gibi toplumun geniş kesimlerini “biz” mantığına dâhil etmeye çalışarak söylemlerini kapsayıcılık ve içeriklik anlamında kurgulamaya yoğunlaşsa da ve “onlar” söylemi daha çok “oligarşi” üzerinden değerlendirse de, farklı görüşleri, projeleri ve yaşam tarzlarını kabul etmekte sıkıntılı görünen bu tarz bir yaklaşımın “anti-çoğulcu” olduğu düşünülmektedir (Harcourt, 2019).

İkinci olarak ise “kişiselleşmiş ve dikey karakterli liderlik” vurgularının günümüz popülizm çalışmalarının önemli bir parçasını oluşturduğu düşünülürse, otantik halkın temsilinde halkının vücut bulmuş hali olarak kurgulanan liderler yatay ve demokratik

bir liderlik konusunda sıkıntılı durmaktadır (Cohen 2019). Özellikle SYRIZA ve PODEMOS örneklerinde de görülebileceği gibi, bu iki oluşum “iktidara yaklaştıkça dikey bir örgütlenme halini almış ve popülistleşmişti” (Finchelstein, 2019b: 184). Kolektif karar almadan halkın yetkilerinin belirli kişilere devrine yönelik popülistlerin yaşadığı bu dönüşüm, Yunanistan’da daha da şiddetli yaşanmıştı. İktidara yürürken kurulan sol popülist strateji ve söylem ile iktidardaki strateji ve söylem arasındaki farkın en belirgin şekilde görülebileceği noktalardan biri olması sebebiyle, dikey liderlik tartışmaları oldukça dikkat çekmektedir. Yine March’ın (2007: 68) dikkat çektiği üzere karizmatik ve kolektif liderlik arasında bir denge kurabilme noktasında popülist söylem ve strateji zayıf görünmektedir.

Üçüncü olarak “popülist siyaseti temelde bir kimlik siyaseti olarak” değerlendirirsek (Cohen 2019), bizden olmayan toplumsal gruplar “muarızlar” olmaktan ziyade “siyasal düşmanlar” olarak belirlemektedir. Biz ve onlar üzerinden çizilen siyasal sınır açısından tartışmanın, uzlaşmanın ve işbirliği yapmanın imkânsız hale geldiği düşünülünce, siyaset “dost-düşman” ayrımı temelinde oluşmakta ve Harcourt’un (2019) da belirttiği gibi faşist eğilimler gün yüzüne çıkmaktadır.

Popülizmdeki “anti-kurumsalci” eğilim sıkıntılı görünen bir diğer noktayı oluşturmaktadır. Siyaseti kişiselleştirmiş, ayrıkçı bir figürün liderliğinde müesses nizam karşıtı çağrılar, büyük oranda örgütsüz olan takipçileri ile kurumsal dolayım olmadan kurulan bir iletişimi desteklemektedir. Cohen’e göre (2019) popülist hareketlerin müesses nizam karşıtı duruşu, siyasal sistemdeki örgütlü ve kurumsallaşmış diğer yapılara karşı bir husumete yol açmaktadır. Özellikle örgütlü ve kurumsallaşmış diğer siyasal partiler, bağımsız yargı organları ve medya kuruluşları bu husumetten payını almaktadır. Halkının genel çıkarı yerine bir grup seçkinin çıkarlarını savunduğu iddiasıyla, karizmatik liderler toplumun temel sorunlarını iktidarı bu yerleşik kurumlar ile paylaştığını ileri sürerek çözemediğinden dem vurmaktadır. Bu sebeple, popülist strateji takip eden iktidarlar genellikle iktidarı liderlerinin elinde yoğunlaştırmakta, bağımsız kuruluşları kontrol altına almak istemekte ve takipçileri ile plebisiter bir tarzda iletişimi ön plana çıkarmaktadır. Bu eğilimler otoriterliğin popülist mantığa içkin olduğunu göstermektedir.

Sol olarak değinilmesi gereken nokta ise “solun popülist bir strateji ve söylem” ile sağ popülizm destekçisi olan seçmenleri geri kazanacağı beklentisinin hem gerçekçi hem de

yararlı olmadığı yönündedir. Özellikle Eric Fassin tarafından savunulan bu görüşe göre günümüz dünyası ve bu dünyanın bir olgusu olan popülizm “temelde bir hınç ve nefret siyasetidir”. Ancak Fassin’e göre sağ ve sol kanat versiyonları göz önüne alındığında, “iki tarafın duyduğu nefret aynı değildir. Birinin öfkesi yalnızca elitlereyken, diğerinin kini yabancılara ve azınlıklara yöneliktir” (2018: 8). Fassin yabancılara ve azınlıklara duyulan bu hınç ve nefretin sol popülist bir söylemle daha eşitlikçi ideallere yönlendirilebileceği düşüncelerini işe yarar bulmamaktadır. Zira ona göre “popülizm tarihsel açıdan neoliberalizmin karşısında değil hizmetinde olan bir düşüncedir (aktaran Hamburger, 2018).

Günümüz sol popülizm tartışmaları üzerindeki en temel sorun ise “üslup ve strateji olarak popülist olmak ancak siyasal programının içeriğinin popülist olmaması” (March, 2007: 73) düşüncesinin nasıl bir dengede yürütülebileceğidir. İktidara uzanan yolda popülist stratejiyi (halk ve elitler ayrımı) faydacı bir şekilde kullanmak ile solun kadim değerleri olan eşitlikçi, kapsayıcı ve özgürleştirici girişimleri bir arada tutabilmek oldukça karmaşık ve yer yer çelişkili bir durum oluşturmaktadır. Zira hangi şekilde kurgulanırsa kurgulansın, popülist söylem sağ ve sol arasındaki sınırları yok etmeye eğilimlidir. Günümüz sol popülizm tartışmaları bu denge arayışı açısından popülizmin sola oranla daha öncelikli faktör olarak ele alınmakta olduğunu düşündürmektedir.

SONUÇ YERİNE

Sol görüş ve idealler ile popülizm arasında bir yakınlık bulunabileceği düşüncesi tartışmalı olmakla birlikte, yeni değildir. Ancak özellikle 1980’lerde başlayan kapitalizmin neoliberal yeniden yapılanması sürecinin yarattığı krizlerin, sol popülizm çağrılarının kendilerine bir toplumsal taban bulma noktasında ellerini güçlendirdiği açıktır. Özellikle yeni bir sınıf oluşturduğu düşünülen prekaryanın sol popülizm çağrılarını taşıyabilecek gruplar olarak değerlendirilmesi ve saf halk müesses nizam karşıtlığını prekaryayı, işçi sınıfını, dışlanmışları ve genel olarak neoliberal dönemde tüm kaybedenleri içerisine alacak şekilde genişletme çabaları sol popülizmin söylemsel harcını oluşturması bakımından anlamlı görünmekte ve ciddiye alınmalıdır.

Bununla birlikte, solun popülizme içkin olduğu düşünülen bir takım özellikleri ile pürüzsüz bir şekilde uyuşmayacağı da açıktır. Özellikle anti-çoğulculuk, kişiselleşmiş ve dikey karakterli liderlik, otoriter eğilim, popüler fikirlere seçim kazanma umudu ile verilen tavizler, anti-demokratikliği ile anti-kurumsalcılık solun stratejik açıdan bile

olsa kolaylıkla kendi programına dâhil edip, hegemonik bir oluşum ile birlikte ele alabileceği özellikler olarak durmamaktadır. Bu teorik sorunlara ek olarak, pratikte de SYRIZA, PODEMOS örnekleri ve daha da belirgin bir şekilde Latin Amerika deneyimleri hem iktidara giden yolda hem de iktidarda sol popülist bir tarzın dikensiz bir süreç olmadığını da göstergeleridir.

Hegemonik olmak isteyen her hareketin bir dereceye kadar popüler olmayı başarması önemlidir. Ancak popüler olmak ile popülist olmak arasındaki ayrımı yapmak ve uygulamada da bunu ortaya koyabilmek hiç de kolay görünmemektedir. Sağ popülizm ile mücadele etmenin bir yolu olarak işlevsel ve faydacı bir şekilde de desteklenen sol popülizmin son yıllarda yaşanan gelişmeler (SYRIZA'nın iktidarı kaybetmesi, Morales'in iktidarını bırakıp Meksika'ya iltica etmesi, PODEMOS'un liderlik konusunda yaşadığı çatışma ve bölünme vb.) göz önüne alınınca, hala bir geçerliğinin olup olmadığı bile tartışılmaya başlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Agustin, O. G. ve Briziarelli, M. (2018). "Left-wing Populism and the Assault on the Establishment", Oscar Garzia Agustin ve Marco Briziarelli (eds.). **Podemos and the New Political Cycle** içinde (pp. 281-194).
- Balta, E. ve Özel, S. (2018). "Popülizm Siyaseti: Küresel Çağda İktidar ve Protesto", Milena Dragicevic Sesic ve Jonathan Vickery (Der.). **Kültür Politikası ve Popülizm** içinde (ss. 100-109).
- Barr, R. R. (2009). "Populists, Outsiders and Anti-Establishment Politics", *Party Politics*, 15(1), pp. 29-48.
- Bora, T. (2019). "Sol Popülizm (I)", *Birikim Dergisi Haftalık yazılar*, 03 Temmuz 2019, <https://www.birikimdergisi.com/haftalik/9586/sol-populizm-i#.XXd8yi4zYdU> (27.09.2019).
- Cohen, J. L. (2019). "What's Wrong with the Normative Theory (and the Actual Practice) of Left Populism?", *Columbia Center For Contemporary Critical Thought, Critique and Praxis 9/13 Seminar: Left Populism*, <http://blogs.law.columbia.edu/praxis1313/jean-l-cohen-whats-wrong-with-the-normative-theory-and-the-actual-practice-of-left-populism/> (3.7.2019).
- Fassin, D. (2019). "On Left Populism", *Columbia Center For Contemporary Critical Thought, Critique and Praxis 9/13 Seminar: Left Populism*, <http://blogs.law.columbia.edu/praxis1313/didier-fassin-on-left-populism/> (3.7.2019).
- Fassin, E. (2018). **Popülizm: Büyük Hınc**, Çev. Gülener Kırnalı ve İlker Kocael, Heretik: Ankara.
- Finchelstein, F. (2019a). "Populism of the Left?", *Columbia Center For Contemporary Critical Thought, Critique and Praxis 9/13 Seminar: Left Populism*, <http://blogs.law.columbia.edu/praxis1313/federico-finchelstein-populism-of-the-left/> (3.7.2019).
- Finchelstein, F. (2019b). **Faşizmden Popülizme**, Çev. Ali Karatay, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Hamburger, J. (2018). "Can There Be a Left populism?", *Jacobin Magazine* (29.03.2018), <https://www.jacobinmag.com/2018/03/left-populism-mouffe-fassin-france-insoumise> (18.11.2019).
- Hamid, S. (2018). "Left populism and the Rediscovery of Agonistic politics", *American Affairs*, 2(4), <https://americanaffairsjournal.org/2018/11/left-populism-and-the-rediscovery-of-agonistic-politics/> (18.11.2019).
- Harcourt, B. E. (2019). "Introduction to Left Populism", *Columbia Center For Contemporary Critical Thought, Critique and Praxis 9/13 Seminar: Left Populism*, <http://blogs.law.columbia.edu/praxis1313/bernard-e-harcourt-introduction-to-left-populism/> (3.7.2019).
- Inglehart, R. F. ve Norris, P. (2016). "Trump, Brexit, and the rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash", *Harvard Kennedy School Faculty Research Working Paper Series*, <https://www.hks.harvard.edu/publications/trump-brexit-and-rise-populism-economic-have-nots-and-cultural-backlash> (28.02.2019).

- Jäger, A. (2019). “From Populism to Socialism and Back”, *Jacobin Magazine* (29.08.2019), <https://jacobinmag.com/2019/08/populism-socialism-daniel-de-leon-eugene-debs> (18.11.2019).
- Karavasilis, L. (2018). “Is Left-Wing Populism Still Relevant?”, *The New Pretender* (22.07.2018), <http://new-pretender.com/2018/07/22/is-left-wing-populism-still-relevant/> (18.11.2019).
- Laclau, E. (2007). **Popülist Akıl Üzerine**, Çev. Nur Betül Çelik, Epos: Ankara.
- March, L. (2007). “From vanguard of the proletariat to vox populi: Left populism as a shadow of contemporary socialism”. *SAIS Review*, Vol. 27, No. 1, pp. 63-77.
- March, L. (2017). “Left and Right populism compared: The British case”. *BJPIR*, Vol. 19(2), pp. 282-303.
- Moffitt, B. (2016). **The Global Rise of Populism: Performance, Political Style, and Representation**, Stanford University Press: Stanford.
- Mouffe, C. (2019). **Sol Popülizm**, Çev. Aybars Yanık, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Mudde, C. ve Kaltwasser, C.B. (2019). **Popülizm: Kısa Bir Giriş**, Çev. S. Erdem Türközü, Nika Yayınevi: Ankara.
- Mut, G. (2018). “Kapitalizmin İniltisi: Popülizm”, <https://kalemyazar.wordpress.com/2018/01/07/kapitalizmin-iniltisi-populizm/#more-924> (18.11.2019).
- Müller, J. W. (2017). **Popülizm Nedir?**, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Selçuk, O. (2016). “Strong presidents and weak institutions: populism in Turkey, Venezuela and Ecuador”, *Southeast European and Black Sea Studies*, 16(4), pp 571-589.
- Sierra, H.P. (2018). “Is left populism a viable strategy?”, *Socialist Review*, Vol. 441, <http://socialistreview.org.uk/441/left-populism-viable-strategy> (18.11.2019).
- Sözen, Y. (2017). “Demokrasi, Otoriterlik ve Popülizmin Yükselişi”, *Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu Araştırma Raporu*. ss. 1-38.
- Taggart, P. (2000). **Populism**, Open University Press: Buckingham-Philadelphia.
- Thomassen, L. (2016). “Hegemony, populism and democracy: Laclau and Mouffe Today (Review Article)”. *Revista Espanola de Ciencia Politica*, No. 40, pp. 161-176.
- Toprak, Z. (1992). “Popülizm ve Türkiye’deki Boyutları” [Elektronik Sürüm], Tarih ve Demokrasi – Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan, İstanbul Cem Yayınları, ss. 41-65, http://www.academia.edu/13837347/Pop%C3%BClizm_ve_T%C3%BCrkiyedeki_Boyutlar%C4%B1 (28.02.2019).
- Uslu, H. F. (2019). “Popülist Zamanların Sürekli Kampanya Sürecinde Anket Siyaseti: Recep Tayyip Erdoğan Örneği”, *Social Sciences Studies Journal*, Vol. 5 (47), pp. 5683-5693.
- Weyland, K. (2001). “Clarifying a Contested Concept: Populism in the Study of Latin American Politics”, *Comparative Politics*, 34(1):1-22.
- Weyland, K. (2013). “The threat from the populist left”. *Journal of Democracy*, Vol. 24, No. 3, pp. 18-32.